

نوع مقاله : پژوهشی

راستی‌آزمایی تاریخ‌گذاری بشقاب سیمین زراندود منسوب به عصر ساسانی موجود در موزه هگمتانه بر اساس مطالعه تطبیقی*

زهرا السادات حسینی^۱، محمدرضا سعیدی^{۲*}، احمد چایچی امیرخیز^۳

چکیده

بشقاب‌های مدور ساسانی به‌عنوان شاخص‌ترین داده‌های باستان‌شناسی، زینت‌بخش بسیاری از موزه‌ها در سراسر جهان هستند. با این حال تعداد زیادی از این بشقاب‌ها از کاوش‌های علمی به‌دست نیامده‌اند، از این رو مطالعه آن‌ها به‌لحاظ اصالت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بر همین اساس، مطالعات آزمایشگاهی به‌منظور تعیین قطعیت هنوز در ابتدای کار بوده و از طرفی، روش‌های جعل نیز با گسترش فناوری، پیشرفته‌تر گردیده است؛ بنابراین مطالعات تطبیقی هنوز یکی از مهم‌ترین شیوه‌شناسایی اصالت آثار تاریخی به‌شمار می‌رود. در این راستا، بشقاب سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موزه هگمتانه بر اساس مقایسه تطبیقی مورد بررسی قرار گرفت. هدف از این پژوهش معرفی و اصالت‌سنجی ظرف مورد نظر بر اساس ویژگی‌های ساختاری با سایر نمونه‌های مشابه عصر ساسانی است تا بتواند به پرسش‌های ما درباره ۱- آیا نمونه بشقاب سیمین مورد مطالعه بر مبنای تشابه ویژگی‌های ساختاری (فرم، جنس و تکنیک ساخت) با سایر نمونه‌های مشابه یا مکشوفه از کاوش‌های علمی مطابقت دارد؟ ۲- آیا بر اساس تشابه یا تمایز هنری می‌توان تاریخ‌گذاری (اصالت) آن را راستی‌آزمایی کرد؟ پاسخ دهد. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و به شیوه کتابخانه‌ای انجام گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش بیان‌گر کاربردی بودن این ظرف است. مطالعات تطبیقی به‌لحاظ شکل و فن ساخت شباهت آن را با نمونه‌های سیمین ساسانی مکشوفه از کاوش‌های علمی تأیید می‌کند. با این حال عدم تطابق بازنمایی نقش عقاب و گوزن شاخدار فاقد تناسبات و سبک هنر ساسانی است. وجوه افتراق بیان شده تعلق بشقاب سیمین موزه هگمتانه به دوره ساسانی را دشوار می‌سازد.

واژگان کلیدی: دوره ساسانی، بشقاب سیمین، موزه هگمتانه.

ارجاع: حسینی، زهرا السادات؛ سعیدی، محمدرضا؛ چایچی امیرخیز، احمد. ۱۴۰۲. راستی‌آزمایی تاریخ‌گذاری بشقاب سیمین زراندود منسوب به عصر ساسانی موجود در موزه هگمتانه بر اساس مطالعه تطبیقی. نشریه جستارهای باستان‌شناسی ایران پیش از اسلام، ۸ (۱): ۱۱۱-۱۲۳.

*. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه اینجانب زهرا السادات حسینی با موضوع «بررسی وجوه اشتراک و افتراق ظروف سیمین دوران تاریخی موزه هگمتانه همدان با سایر نمونه‌های موجود در ایران (موزه ایران باستان و رضا عباسی)» و استاد راهنما دکتر محمدرضا سعیدی و استاد مشاور دکتر احمد چایچی امیرخیز است.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی رشته باستان‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه باستان‌شناسی، پژوهشکده تحقیق و توسعه سازمان سمت، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: saeedi@samt.ac.ir

۳. استادیار باستان‌شناسی، پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۶

مقدمه

حکومت ساسانی از سال ۲۲۴ میلادی تا سال ۶۵۲ میلادی در سرزمین وسیعی که از یک‌سو تا غرب بین‌النهرین، از شرق تا خراسان بزرگ، از جنوب تا سواحل جنوبی خلیج فارس و از شمال تا مرزهای روسیه کنونی گسترده شده بود حکومت می‌کردند (موسوی و آیت‌اللهی، ۱۳۹۰: ۵۲؛ محمدی‌فر و امینی، ۱۳۹۴: ۵). این دوره به‌عنوان یکی از آخرین اعصار شکوفایی فرهنگ و تمدن ایران قبل از اسلام، بخش عمده‌ای از آثار سیمین را برای ما به یادگار گذارده که می‌توان آن‌ها را یکی از پرمایه‌ترین هنرها به‌حساب آورد (ملی، ۱۳۹۸: ۴۱). از آن‌جایی که هنر این دوره عمدتاً وابسته به امور بزرگان و نمایش فر و شکوه ایزدی پادشاهان ساسانی است، بنابراین اغلب آثار سیمین به‌جای مانده از این دوران موضوعات و مضامینی مرتبط با حکومت و دربار داشته‌اند (محسنی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۹). ظروف فلزی دوره ساسانی بر اساس شکل و تزئینات آن‌ها شامل بشقاب‌ها، کاسه‌ها، ابریق‌ها، گلدان‌ها و ریتون‌ها است. علاوه بر این، اشیای فلزی دیگری از قبیل شمشیر، نیم‌تنه، پیکرک، سکه و تاج نیز از این دوران به یادگار مانده است (مرادی‌نژاد شیرازی و دادور، ۱۳۹۱: ۳۷). در این میان بشقاب‌های سیمین زراندود که در نهایت ظریف‌کاری، دقت و مهارت ساخته شده‌اند از شاخص‌ترین شاهکارهای هنر فلزکاری جهان باستان به‌شمار می‌آید. شیوه ساخت این ظروف و اشیاء، غالباً به‌وسیله چکش‌کاری، ریخته‌گری و دو پوسته‌سازی صورت گرفته که با روش‌های قلمزنی، کنده‌کاری، برجسته‌کاری، میناکاری و طلاکاری تزیین گردیده است (ملی، ۱۳۹۸: ۴۱). مهم‌ترین موضوعات نقش شده بر روی این ظروف فلزی، نقوشی هم‌چون تصویر شاه، صحنه‌های شکار، مجالس بزم، صحنه‌های مذهبی با مفاهیم سمبلیک، حیوانات واقعی و افسانه‌ای، گیاهان، پرندگان، ایزدان و غیره است که هر کدام از این نقوش، مهارت و سلیقه خاص هنرمندان این عصر را نمایان می‌کنند. به‌طور کلی، نقوش تزیینی این دوره از نظر فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و تاریخی اهمیت بسیاری دارند که اوضاع و احوال آن روزگار را در بر دارد (عابدینی‌عراقی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸۰).

بشقاب‌های دوره ساسانی که با ویژگی خاص و منحصر به‌فردی (از نظر تکنیک ساخت و فلزات مورد استفاده همچون نقره و زراندود) ساخته شده‌اند جایگاه مهمی در میان آثار فلزی این دوره به خود اختصاص داده‌اند و از جمله مجموعه میراث گرانبهای تاریخ ایران زمین به‌شمار می‌آیند که بیشتر در مناطق تاریخی عصر ساسانی کشف شده است. اگر چه غالب این دسته آثار، در مجموعه‌ها و موزه‌های خارج از کشور نگهداری می‌شود ولی نمونه‌های متعددی نیز همچنان در موزه‌های داخل کشور حفظ و نگهداری شده است که مطالعه آن‌ها اطلاعات ارزشمندی را در زمینه فلزکاری، شیوه تزئینات، تکنیک ساخت، ارتباطات فرهنگی، اجتماعی، تجاری، اقتصادی و هنری مربوط به آن دوران را در اختیار افراد صاحب فن قرار می‌دهد. با این حال تعدادی از بشقاب‌های نگهداری شده در موزه‌ها از کاوش‌های علمی باستان‌شناسی به‌دست نیامده‌اند، از این‌رو، مطالعه آن‌ها به‌لحاظ اصالت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

اهداف پژوهش

هدف از این پژوهش راستی‌آزمایی تاریخ‌گذاری (اصالت) بشقاب سیمین زراندود منسوب به عصر ساسانی موزه هگمتانه بر مبنای مطالعه تطبیقی (وجوه اشتراک و افتراق) و بررسی آن به‌لحاظ گونه‌شناسی، ریخت‌شناسی، فنی و شیوه‌های ساخت (شیوه‌های شکل‌دهی، تزیین و اتصال) با سایر نمونه‌های به‌دست آمده از کاوش‌های علمی باستان‌شناسی است.

پرسش پژوهش

پرسش‌های اصلی در این پژوهش عبارتند از: ۱- آیا بر اساس تشابه یا تمایز هنری می‌توان تاریخ‌گذاری (اصالت) آن را راستی‌آزمایی کرد؟ ۲- آیا نمونه بشقاب سیمین مورد مطالعه بر مبنای تشابه ویژگی‌های ساختاری (فرم، جنس و تکنیک ساخت) با سایر نمونه‌های مشابه یا مکشوفه از کاوش‌های علمی مطابقت دارد؟ به‌منظور پاسخ به این پرسش‌ها پژوهش حاضر برای نخستین بار بشقاب سیمین زراندود منسوب به عصر ساسانی موزه هگمتانه را مورد مطالعه و تحلیل قرار داده است.

روش پژوهش

بر اساس هدف تعیین شده، داده‌ها به روش توصیفی-تحلیلی بررسی و تجزیه و تحلیل با رویکرد تطبیقی کیفی صورت گرفته است. در این رابطه، برای انجام هرگونه مطالعه و بررسی، توصیف دقیق اثر، مقایسه اثر هنری مشکوک به جعل با آثار اصیل، به‌منظور کشف و شناسایی وجوه اشتراک و افتراق موجود میان آن‌ها و همچنین تجزیه و تحلیل آن به‌لحاظ گونه‌شناسی،

ریخت‌شناسی، فنی و شیوه‌های ساخت (شیوه‌های شکل‌دهی، تزیین و اتصال) امری ضروری است. در این خصوص، روش تطبیقی به سبب صرفه‌جویی زمانی نخستین و مهم‌ترین مرحله شناسایی تخصصی آثار جعلی از اصل به‌شمار می‌آید. روش گردآوری اطلاعات، به‌شیوه کتابخانه‌ای و با استناد به منابع معتبر و همچنین مشاهده مستقیم (میدانی) انجام پذیرفته است. رویکرد تطبیقی پژوهش، با در نظر گرفتن میزان فراوانی و تشابه فرم و نقشمایه انجام شده است.

پیشینه پژوهش

اسناد و مدارک مختلفی در خصوص فلزکاری و ظروف فلزی دوره ساسانی نظیر نقوش و فن ساخت وجود دارد که از مهمترین این پژوهش‌ها می‌توان به (مرادی‌نژاد شیرازی و دادور، ۱۳۹۱؛ خوشخو، ۱۳۹۲؛ یسن‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲؛ اخوان‌اقدم، ۱۳۹۳؛ وثوق‌بابایی و مهرآفرین، ۱۳۹۴؛ صادقی‌پور فیروزآباد و میرعزیزی، ۱۳۹۷؛ صفرپور و ساریخانی، ۱۳۹۸؛ محمودی‌عالمی و همکاران، ۲۰۱۸؛ Gunter & Jett, 1992) اشاره داشت. با این حال ظروف سیمین فراوانی در موزه‌ها موجود است که مورد غفلت کار پژوهشی قرار گرفتند. در این میان، بررسی‌ها نشان می‌دهد که بخش اعظمی از یافته‌های فلزی موجود در موزه‌ها از حفاری‌های غیرعلمی به‌دست آمده و تاکنون پژوهش منسجمی درباره آن‌ها انجام نشده است. بنابراین اطلاعات چندانی در مورد آن‌ها وجود ندارد. از این‌رو، این پژوهش بر آن است که بشقاب سیمین زراندود توقیفی (دارای مکان کشف نامعلوم) موجود در موزه هگمتانه را بر اساس مقایسه تطبیقی از نظر گونه‌شناسی و مشخصات فنی تحلیل و بررسی نماید.

پیشینه فلزکاری ایران در دوره ساسانی

هنر فلزکاری در دوره ساسانی، بیان‌گر پیشرفت هنر در ایران پیش از اسلام است. با توجه به سوابق هنری مردم ایران فلزکاری از اهمیت فراوانی برخوردار بوده و جنبه کاربردی و هنری خود را حفظ کرده است. هنر فلزکاری ساسانی مشابه دیگر آثار هنری دوره‌های گذشته؛ برگرفته از عقاید، مضامین دینی و اسطوره‌ای زمان خود است (مبینی و شافعی، ۱۳۹۴: ۵۰). در آثار هنری این دوره تأثیر هنر یونان و روم دیده می‌شود؛ ولی نوعی تفاوت در هنر این دوره وجود دارد که به هنر ساسانی لقب گرفته است (ملی، ۱۳۹۸: ۴۲). هنر فلزکاری در عصر ساسانی نسبت به سایر هنرها پیشرفت چشمگیری را تجربه کرده بود به گونه‌ای که در خارج از مرزهای این امپراتوری، آثار فلزی مختلف این دوره مورد استقبال واقع گردید. بیشترین آثار شناخته شده در این دوره عموماً از نقره ساخته و برای تزیین نقوش از طلا بر روی نقره استفاده می‌کردند. هرچند تعداد اندکی نیز، آثار طلایی و مفرغین از این عصر در دست است (پوپ، ۱۳۸۰: ۶۹). در این دوره از فلزات برای ساخت ابزار خانگی و ظروف تجملی و جنگ‌افزارها استفاده می‌کردند (احسانی، ۱۳۹۰: ۱۷۷). هنرمندان دوره ساسانی برای ساخت ظروف فلزی از طلا، نقره، برنز و مفرغ استفاده می‌کردند و برای تزیینات از نقوش انسانی، حیوانی، گیاهی و هندسی بهره گرفته‌اند (محمودی‌فر و امینی، ۱۳۹۴: ۲۷۶). ظروف دوره ساسانی افزون بر جنبه کاربردی و مصرفی، دارای تزیینات بی‌نظیر بوده که بر زیبایی فرم آن‌ها افزوده است (ملی، ۱۳۹۸: ۴۳). ظروف فلزی این دوره بر اساس فرم کلی و ایجاد نقوش بر روی آن قابل بررسی است. شکل‌های ظروف سیمین این عصر متناسب با شکوه دربار ساسانی است (سرفراز و فیروزمندی، ۱۳۸۶: ۳۰۲).

بشقاب (جام لب تخت) در دوران پیش از اسلام

پیشینه ساخت و استفاده از این نوع ظروف به نمونه‌های عصر هخامنشی، رومی و بیزانسی و تا حدودی آسیای شرقی (مرکزی) و اشکانی بر می‌گردد (گانتز و جت، ۱۳۸۳: ۴۴). بشقاب‌های مدور ساسانی جزء شاخص‌ترین ظروف این دوره می‌باشد که به‌طور میانگین قطری در حدود ۲۵ سانتی‌متر و دارای دیواره کوتاه که بر روی یک پایه حلقوی (گرد) کوتاه قرار گرفته است (گانتز و جت، ۱۳۸۳: ۳۵). سطح داخلی آن‌ها بدون استثناء دارای آرایه تزیینی (از جمله شکار شاهان، شاه و ملکه بر تخت نشسته، شاه بر تخت نشسته همراه با ملازمان، حیوانات ترکیبی، زمینه منقوش با پیچک، برگ‌های مو، نقوشی به شکل پرندگان و قلب، نوازندگان و رقصندگان، صحنه‌های ضیافت بارعام، تاجگذاری شاهان و اعطای منصب) است (خوشخو، ۱۳۹۲: ۱۵۲). به‌نظر می‌رسد این بشقاب‌ها (جام لب تخت) بیشتر به‌دلیل جنبه‌های نمایشی امکان استفاده از نقوش متنوع روی این ظروف را ایجاد می‌کرد (مرادی‌نژاد شیرازی و دادور، ۱۳۹۱: ۶۱).

بررسی و تحلیل بشقاب (جام لب تخت) سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موزه هگمتانه

بشقاب توقیفی به شماره شی ۳۰۵۳ ثبت شده در سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی همدان از جنس نقره و طلا (تصویر ۱)، به ارتفاع ۶ سانتی‌متر و به قطر ۲۲/۷ سانتی‌متر در موزه هگمتانه قرار دارد. سطح بیرونی ظرف ساده، بدون پایه، فاقد نقش و کتیبه و در سطح داخلی بشقاب نقش عقاب در حال شکار گوزن شاخدار در داخل مدالیون مرکزی (با طرح هاشور) به شیوه قلمزنی طلاکاری حکاکی شده است. عقاب با برجستگی اندک، فضای زمینه مدور بشقاب زراندود را پر کرده؛ پره‌های بدن، پاها و بال‌ها به تفصیل نشان داده شده‌اند. عقاب تصویر شده از نیم‌رخ چپ با بال‌های گشوده، دم کوتاه مثلثی شکل، پوشش فلسی و پنجه‌هایی قوی گوزن را اسیر خود کرده است. گوزن شاخدار با برجستگی کم، کوچک‌تر از عقاب؛ از نیم‌رخ چپ، دارای شاخ‌های بلند و فرمی زیبا، چشم درشت که سر خود را با وحشت و دهان باز به سمت عقاب برگردانده و پاها را در زیر شکم خود جمع کرده، حالت ترس در چهره گوزن به‌خوبی مشاهده می‌شود. عضلات پاها و تزئین یال به زیبایی حکاکی شده است. فرورفتگی و طرح‌های دورتادور مرکز بشقاب، بازگوکننده روش چکش‌کاری است. ریزه‌کاری‌های تزئینی موجود بر نقش عقاب و گوزن (شاخدار) به طریقه کنده‌کاری شکل گرفته‌اند. لایه‌ای از طلاکاری سطح داخلی مدالیون را پوشش داده و به شکل دو پوسته و به روش چکش‌کاری ساخته شده است.

مقایسه بشقاب سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موجود در موزه هگمتانه با نمونه‌های مشابه

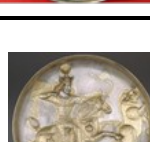
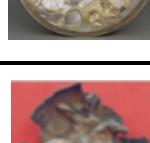
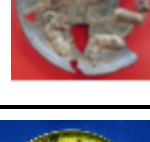
به‌منظور راستی‌آزمایی تاریخ‌گذاری بشقاب سیمین زراندود منسوب به عصر ساسانی موجود در هگمتانه بر اساس مطالعه تطبیقی (گونه‌شناسی، تکنیک ساخت و آرایه تزئینی)، نمونه مورد بحث با ۱۹ نمونه مشابه به‌دست آمده از کاوش‌های علمی باستان‌شناسی از مناطق مختلف ایران و ناحیه اورال (نگهداری شده در موزه‌های ایران و خارج از کشور) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

بررسی‌ها بیان‌گر آن است که بشقاب سیمین زراندود منسوب به عصر ساسانی موجود در هگمتانه با بشقاب نقره زراندود به‌دست آمده از گیلان، موجود در موزه ایران باستان (تصویر ۲) با آرایه تزئینی ماهیگیران، بشقاب سیمین زراندود مکشوفه از مازندران (ساری) نگهداری شده در موزه ایران باستان (تصویر ۳) با نقش شکار شاه در حال سواری بر اسب، بشقاب سیمین زراندود با پایه کوتاه مکشوفه از قزوین (تصویر ۴) نگهداری شده در موزه ایران باستان با آرایه تزئینی پادشاه، شیر و درباریان، بشقاب به‌دست آمده از تخت‌جمشید موجود در موزه ایران باستان (تصویر ۵) با پایه کوتاه از نظر جنس، فن ساخت و فرم با نمونه موجود در موزه هگمتانه قابل مقایسه هستند. افزون بر این، بشقاب نقره زراندود با نقش فردی در حال شکار (تصویر ۶) (عابدینی عراقی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۲)، بشقاب سیمین منسوب به یکی از پسران شاپور دوم (تصویر ۷) (واندنبرگ، ۱۳۴۸: ۷) و بشقاب سیمین با صحنه شکار (تصویر ۸) (عابدینی عراقی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۵) به‌دست آمده از سوادکوه مازندران با نمونه مورد مطالعه به‌لحاظ جنس، تکنیک ساخت دارای شباهت است. از طرفی، بشقاب سیمین زراندود با تصویر جلوس شاه به‌دست آمده از استرلکا، پرم (اتحاد جماهیر شوروی سابق) (تصویر ۹) و نگهداری شده در موزه دولتی ارمیتاژ لنینگراد (Harper, 2008: 66)، بشقاب سیمین زراندود با تصویر شاپور دوم در حال شکار گرازها، مکشوفه از ورینو پرم موجود در موزه گالری فریر واشینگتن، بنیاد اسمیت سونین (تصویر ۱۰، متعلق به سده ۴ میلادی) (Gunter & Jett, 1992: 107)، بشقاب سیمین با تصویر شاپور دوم در حال شکار میش کوهی به‌دست آمده از پرشچپینا (تصویر ۱۱، متعلق به قرن ۴ م) موجود در موزه ارمیتاژ (مرادی‌نژاد شیرازی و دادور، ۱۳۹۱: ۶۲)، بشقاب نقره زراندود (تصویر ۱۲) با نقش شکار پلنگ مکشوفه از مالتیزوان پرم متعلق به قرن ۷ موجود در موزه ارمیتاژ (Bashiri, 1998: 8)، بشقاب سیمین با صحنه شکار مکشوفه از شماخا (تصویر ۱۳) موجود در موزه تاریخی جمهوری آذربایجان (Harper & Meyers, 1981: 209) و سینی نقره مکشوفه از ناحیه پرم در غرب کوه‌های اورال (تصویر ۱۴) موجود در موزه ارمیتاژ (شهبازی‌شیران و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۵۰) از نظر جنس، تکنیک ساخت و فرم با نمونه مورد مطالعه قابل مقایسه است. همچنین، بشقاب نقره زراندود با نقش شکار سلطنتی مکشوفه از قفقاز (تصویر ۱۵) موجود در موزه اسلامی برلین (مرادی‌نژاد شیرازی و دادور، ۱۳۹۱: ۶۴)، بشقاب سیمین با نقش شاه و ملکه بر تخت متعلق به قرن ۶-۷ میلادی (تصویر ۱۶) مکشوفه از اطراف قزوین موجود در گالری هنر والترز (گیرشمن، ۱۳۵۰: ۲۱۸)، بشقاب سیمین با صحنه شکار خرس توسط شاه به‌دست آمده از آنیکوفسکا (تصویر ۱۷) موجود در موزه پوشکین، چرداین

به‌طور کلی و نظر به آنچه بیان شد، بشقاب‌های (جام لب تخت) دوره ساسانی اغلب از جنس سیمین زراندود بوده و به‌لحاظ گونه‌شناسی در زمره ظروف کاربردی و آیینی و عمدتاً از نوع بدون پایه، فاقد نقش و کتیبه است. همچنین، منقوش بودن بشقاب‌ها به تصاویر شکار سلطنتی، شکار حیوانات و نقوش گیاهی در کف بشقاب‌ها دوره ساسانی از شاخص‌ترین ویژگی‌های ریخت‌شناسی بشقاب‌ها (جام لب تخت) این دوره به‌شمار می‌آید. از سوی دیگر، استفاده از تکنیک ریخته‌گری، چکش‌کاری، قلمزنی و دوپوسته‌سازی به‌منظور ساخت، شکل‌دهی و اجرای آرایه‌های تزئینی از شاخص‌های مشترک و بارز فن‌شناسی بشقاب‌ها (جام لب تخت) عصر ساسانی است.

جدول ۱: ویژگی فنی و مقایسه تطبیقی بشقاب کم عمق سیمین منسوب به دوره ساسانی (ش.ش ۳۰۵۳)

شماره تصویر	جنس	فن ساخت	آرایه تزئینی												نحوه دستیابی	وضعیت اثر	محل کشف یا نگهداری	تصویر																	
			حیوانی				گیاهی و پرنده	هندسی	انسانی و اساطیری																										
			دو پوسته (استر دار)	قلمونی	ریخته گری	چکش کاری	تقره	طلا	شیر	اسب	قوچ	گون شاخدار	بز کوهی	گراز					انواع گیاهان	عقاب	طاووس	کبوتر	دایره	مدالیون	خطوط عمودی	شیر بالدار	سیمرغ	گریفن	بز کوهی بالدار	پادشاه	پرسی و کاوش	اهدایی	توقیفی	خریداری	استردادای
۱			✓	✓	✓	✓	✓		✓										✓																
۲			✓	✓	✓	✓	✓																			✓									
۳			✓	✓	✓	✓	✓													✓						✓									
۴			✓	✓	✓	✓	✓																			✓									
۵			✓	✓	✓	✓	✓																		✓										

	سوادکوه مازندران (عابدینی عراقی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۲)		✓																✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	۶
	سوادکوه مازندران (واندنبرگ، ۱۳۴۸: ۷)		✓																✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	۷
	سوادکوه مازندران (عابدینی عراقی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۲)		✓										✓	✓					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	۸
	استرلکا، پرم موزه دولتی ارمیٹاژ، لنینگراد (Harper,) 2008: 66		✓																	✓	✓	✓	✓	✓	✓	۹
	ورینو پرم موزه گالری فریر (Gunter &) Jett, 1992: (107)		✓											✓							✓	✓	✓	✓	✓	۱۰
	پرشچپینا در موزه ارمیتاژ (مرادی نژاد شیرازی و دادور، ۱۳۹۱: ۶۳)	✓																	✓		✓	✓	✓	✓	✓	۱۱
	مالتیزوان پرم موزه ارمیتاژ (Bashiri,) 1998: 8		✓																✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	۱۲
	شماخا موزه تاریخی جمهوری آذربایجان (Harper &) Meyers, 1981: 209		✓																✓		✓	✓	✓	✓	✓	۱۳
	ناحیه پرم در غرب کوه‌های اورال موزه ارمیٹاژ (شهبازی شیرا ن و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۵۰)	✓					✓							✓	✓					✓	✓	✓	✓	✓	✓	۱۴

بررسی گونه‌شناسی (ویژگی ساختاری) بشقاب (جام لب‌تخت) سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موزه هگمتانه

بر اساس مدارک و شواهد باستان‌شناسی استفاده از ظروف مزین و آراسته بیشتر در مراسم رسمی و مذهبی (ارزش سمبلیک و آئینی) در عهد ساسانی بسیار مورد توجه بوده است (خوشخو، ۱۳۹۲: ۱۵۶). افزون بر این به دلیل تنوع نقوش می‌توان چنین پنداشت که آرایه‌های تزئینی بیشتر جنبه نمایشی داشتند (صفرپور و ساریخانی، ۱۳۹۸: ۱۰۲). از سوی دیگر، بشقاب‌ها به‌عنوان هدیه توسط شاه برای نشان دادن قدرت (ارزش اجتماعی و سیاسی) مورد استفاده بوده است (خوشخو، ۱۳۹۲: ۱۵۶). در این رابطه شیوه گزینش تصاویر (انسانی، حیوانی، گیاهی و مدالیون) بیان‌گر تأثیر انکارناپذیر ارزش، تقدس و پیوستگی آن با باورهای عقاید فرهنگی و اساطیری در دوره ساسانی است (صفرپور و ساریخانی، ۱۳۹۸: ۱۰۲). بررسی‌ها حاکی از آن است که بشقاب سیمین زراندود شماره ۳۰۵۳ نگهداری شده در موزه هگمتانه از نوع لب تخت و فاقد پایه (تصویر ۲۱) است.

(ب)

(الف)

تصویر ۲۱: الف: سطح داخلی، ب: سطح خارجی بشقاب سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موجود در موزه هگمتانه

بررسی فنی بشقاب (جام لب تخت) سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موزه هگمتانه

هنر فلزکاری در دوران ساسانی، بیان‌گر پیشرفت هنر در ایران باستان است. با توجه به سوابق هنری مردم ایران، فلزکاری از اهمیت فراوانی برخوردار بوده است. در دوره ساسانی برخی از هنرها و خصوصاً هنر فلزکاری پیشرفت‌های زیادی را تجربه کرده به‌طوری که آثار فلزی مختلف در این دوره توانست در خارج از مرزهای این امپراتوری مورد استقبال واقع گردد (محمدی‌فر و امینی، ۱۳۹۴: ۲۷۴). در فرآیند چکش‌کاری ابتدا در روش سرد (ورقه‌ای) به‌طور جداگانه هر یک از اجزای تزئینی را ساخته و سپس سطح این اجزا را با ورقه طلا پوشانده و به شی‌مورد نظر متصل می‌کردند و در روش گرم (مذاب) قالب شکل ظرف سیمین از موم ساخته و تزئینات لازم را بر روی آن کنده‌کاری (حکاکی) و قلمزنی کرده، سپس قالب را در محفظه‌ای از خاک رس قرار داده و نقره مذاب را درون آن می‌ریختند (ابن‌عباسی و مقتدایی، ۱۳۹۰: ۲۱۷). در روش ریخته‌گری نیز بر اساس طرح و شکل مورد نظر، قالب فلز مذاب (نقره مذاب) را آماده و پس از سرد شدن (انجماد) عملیات پرداخت و چکش‌کاری بر روی شی انجام می‌شود (طاهری و بایرام‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۷۳). از سوی دیگر، برای ساخت ظروف آستردار (دوپوسته) از نقره، دو تخته فلز نقره ساده و دیگری کنده‌کاری و تزئین شده، بر روی یکدیگر قرار می‌دادند و لبه آن‌ها را با لحیم یا بدون لحیم‌کاری یا چکش‌کاری به یکدیگر وصل می‌کردند (ابن‌عباسی و مقتدایی، ۱۳۹۰: ۲۱۷). همچنین، به‌منظور ایجاد آرایه‌های تزئینی برجسته از روش قلمزنی، کنده‌کاری و حکاکی و از طرفی برای اتصال قطعات و ورقه‌های شکل گرفته و تزئین شده روش ساز و بست (اتصال مکانیکی شامل لحیم‌کاری، پرچ کردن، زرکوبی، جوش دادن، تا کردن و ایجاد هم‌پوشانی بین ورقه‌ها) به‌کار گرفته شده است (همان: ۲۱۳). بررسی‌ها و مطالعات علمی بشقاب‌های فلزی کشف شده از دوره ساسانی بیان‌گر آن است که به احتمال زیاد هر یک از عناصر تزئینی، به‌طور جداگانه ساخته و سپس آن‌ها را زراندود کرده و بر روی قطعه مورد نظر (بشقاب، جام، گلدان، تنگ و ...) جوش می‌دادند. این روش از ابتکار ایرانیان بوده و هنرمندان یونان و روم با این روش آشنا نبودند (خوشخو، ۱۳۹۲: ۱۶۳).

مطالعه حاضر نشان داد که بشقاب سیمین زراندود مورد بررسی موجود در موزه هگمتانه در ریزه‌کاری‌های تزئینی موجود بر نقش عقاب و گوزن شاخدار به‌طریقه کنده‌کاری شکل گرفته‌اند. لایه‌ای از طلاکاری سطح داخلی مدالیون را پوشش داده و به شکل دو پوسته (آستردار) و به روش چکش‌کاری ساخته شده است.

بررسی ویژگی‌های شکلی و زیبایی‌شناسی (ریخت‌شناسی) بشقاب (جام لب تخت) سیمین زراندود منسوب به دوره ساسانی موزه هگمتانه

تزئینات شامل انواع نقوش زینتی (گیاهی، حیوانی، انسانی یا هندسی) بر روی سطح بیرونی و درونی بشقاب بوده که متناسب با شیوه هنری متداول در هر عصر تغییر یافته است. آرایه‌های تزئینی منقوش بر بشقاب‌های سیمین و زرین ساسانی اکثراً صحنه شکار است؛ با این حال مدالیون مرکزی، نقوش تزئینی نظیر انسانی، حیوانی و گیاهی عمده‌ترین نقش‌مایه‌های به‌کار رفته در این ظروف به‌شمار می‌آیند (خوشخو، ۱۳۹۲: ۱۵۹).

شواهد باستان‌شناسی بیان‌گر آن است که شیوه کلی هنر ساسانی در تزئین بشقاب‌ها قابل‌بازیابی است (مصباح و دادور، ۱۳۹۸: ۲۵). به‌طور کلی سطح داخلی بشقاب‌های این دوره بدون استثناء دارای تزئینات هستند؛ در این رابطه تصاویر شکار شاهان، صحنه‌های ضیافت بارعام، تاج‌گذاری شاهان، مجالس رقص خنیاگران رامشگران، مراسم اعطای منصب و شکار حیوانات،

متداول ترین و عمده ترین نقش مایه مورد استفاده در بشقاب های ساسانی به شمار می آیند. با استناد به یافته های باستان شناسی طرح مدالیون به عنوان نماد فره (موهبت الهی) به سبب ممانعت از گسترش نقش و انعطاف پذیری در عین وحدت که طرح را برای هر فضای خالی فراهم می کند، شاخصه شیوه طرح اندازی در هنر ساسانی است (سودآور، ۱۳۸۳: ۶۵). همچنین، نقش عقاب با بال های گشوده از جمله نمادهای حیوانی شاخص در دوره ساسانی، اغلب به حالت نیم رخ در نمونه بشقاب های این دوره جلوه گری می کند؛ چنین شیوه تزئینی بر سایر ظروف فلزی این عصر نیز قابل مشاهده است (احسانی، ۱۳۸۲: ۱۱۲). گوزن شاخدار نیز یکی از مهم ترین عناصر تزئینی در بشقاب های عصر ساسانی به شمار می آید (محمدی فر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۸). نقش گوزن شاخدار در هنر ساسانی اغلب در صحنه شکار سلطنتی، در حال نوشیدن آب و در حالتی که پای خود را بلند کرده و سر را به عقب برگردانده به تصویر کشیده شده است. این آرایه تزئینی در مهر، گچبری و ظروف نیز (تصویر ۲۳) تکرار گردیده است (صدائق و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷۲).

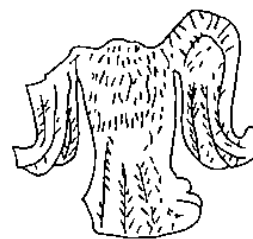
بررسی ها حاکی از آن است که بشقاب (جام لب تخت) سیمین زراندود مورد مطالعه دارای آرایه های تزئینی عقاب با بال های گشوده، گوزن شاخدار و مدالیون مرکزی بوده که این نقوش به شیوه قلمزنی اجرا شده است.

اصالت سنجی (راستی آزمایی تاریخ گذاری)

در بررسی و تطبیق ویژگی های بشقاب سیمین زراندود موزه هگمتانه با بهره گیری از مطالعات باستان شناسی، تجزیه و تحلیل اثر به لحاظ فرم، آرایه تزئینی و مقایسه آن با نمونه های مشابه موجود مربوط به دوره ساسانی، بر اساس شواهد و کشفیات باستان شناسی و مطالعه اسناد مکتوب و تصویری، با تفاوت های آشکاری مواجه می شویم؛ هر چند وجوه اشتراکی نیز قابل مشاهده است؛ لذا در ادامه وجوه اشتراک و افتراق بیان شده است.

(ب)

(الف)

(د)

(ج)

تصویر ۲۲: نقش عقاب در هنر ساسانی؛ (الف): گچبری حاجی آباد (محمدی فر و امینی، ۱۳۹۴: ۱۴۷)، (ب): مهر ساسانی (مردی و محمودی، ۱۳۹۷: ۷۰)، (ج): کاسه پایه دار زراندود مکشوفه از مازندران (صفرپور و ساریخانی، ۱۳۹۸: ۶۳)، (د): گلدان به دست آمده از مازندران (نگارنده)

شواهد حاکی از آن است که عقاب با بال های گشوده به سبب کارکردهای نمادین (قدرت، نور و فر ایزدی) از جایگاه ویژه ای در هنر ساسانی برخوردار بوده و در تزئینات وابسته به معماری (گچبری)، مهرها و ظروف فلزی نمود یافته است (تصویر ۲۲) (محمدی فر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۷). در این رابطه بازنمایی دقیق و کامل کیفیت اجزای بدن عقاب به عنوان یکی از ویژگی های شاخص و مشهود تصویرسازی عقاب با بال های گشوده در این دوره نشان دهنده تسلط هنرمند این دوره بر چگونگی حالت ها و حرکات پرنده در نتیجه شناخت دقیق از کالبد و اسکلت بندی آن است (قلی زاده، ۱۳۹۲: ۱۵). بررسی ها نشان می دهد که نمایش سر عقاب اغلب از نیم رخ راست، بدن به صورت تمام رخ (مزمین به پوشش پر مانند) همراه با منقار برگشته به

سمت پایین، بال‌های گشوده، چشم بیضی، دم کوتاه مثلثی شکل (مزین به هاشور دو طرفه)، پنجه‌هایی قوی و هیبت قدرتمند از وجوه بارز و مشترک نقش عقاب با بال‌های گشوده در هنر ساسانی شده است (پوپ و اکرم، ۱۳۸۷: ۵۴۱). گوزن شاخدار به‌عنوان مرکز قدرت و زندگی و نمادی از تیز پای، طول عمر، وقار، مراقبت و هوشیاری و در حالت نیم‌رخ عنصر مهم تزئینی (گچبری، مهر و ظروف فلزی) در عصر ساسانی (تصویر ۲۳) بوده است (صفرپور و ساریخانی، ۱۳۹۸: ۹۰). در این خصوص، تصویرسازی گوزن شاخدار با ریزه‌کاری و ترسیم جزئیات بازگوکننده شناخت کامل هنرمند از آناتومی دقیق این حیوان است. مطالعات حاکی از آن است که شاخ‌های بلند با فرمی زیبا، چشم درشت و دهان باز و نمایش عضلات پاها از وجوه بارز و مشترک نقش گوزن شاخدار ساسانی به‌شمار می‌آید (دادور، ۱۳۹۳: ۱۶).

(ب)

(الف)

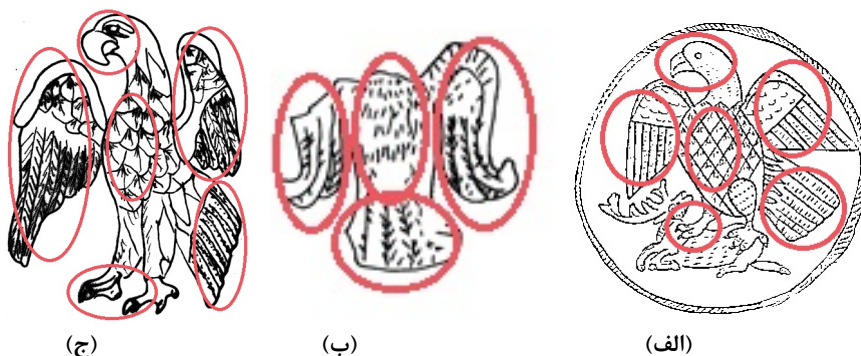
(د)

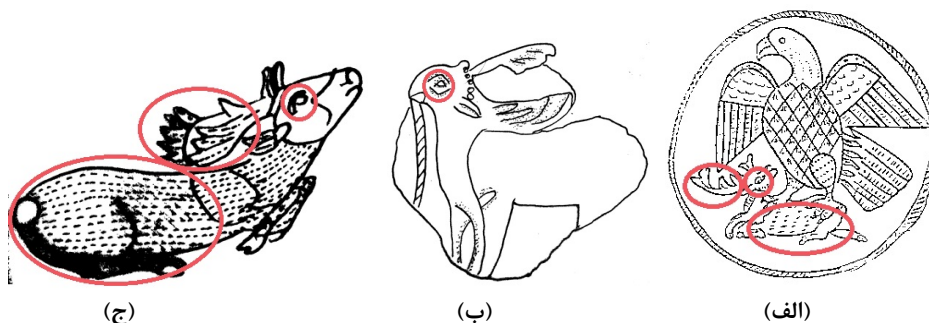
(ج)

تصویر ۲۳: نقش گوزن شاخدار در هنر ساسانی؛ (الف): طرح گچبری به‌دست آمده از بنای شماره ۱ کیش (نگارنده)، (ب): مهر ساسانی (مرندی و محمودی، ۱۳۹۷: ۷۰)، (ج): مهر ساسانی با صحنه شکار (محمدی‌فر و امینی، ۱۳۹۴: ۳۲۲)، (د): بشقاب نقره زراندود مکشوفه از آناتولیا (اخوان اقدم، ۱۳۹۳: ۴۳)

نظر به آنچه بیان شد و بر اساس مطالعات تطبیقی، بشقاب سیمین زراندود موجود در موزه هگمتانه به‌لحاظ گونه‌شناسی و فن ساخت احتمالاً متناسب با سبک ساسانی ساخته شده است. با این حال، عدم تطابق در شیوه بازنمایی نقش عقاب با بال‌های گشوده منقوش بر سطح داخلی بشقاب مورد بررسی در قیاس با نمونه عقاب‌های ساسانی خطایی بارز و آشکار است. در این خصوص، نتایج حاصل از بررسی و انطباق نقش عقاب با بال‌های گشوده منقوش بر سطح داخلی بشقاب مورد بحث با عقاب گچبری حاجی‌آباد و گلدان مکشوفه از مازندران (به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین نقوش عقاب که بواسطه ابعاد و دقت اجرا مرجع مناسبی برای انطباق است) حاکی از عدم تناسب یکسان به‌لحاظ ویژگی‌ها و اجزای بدن (پوشش فلسی، چشمان گرد، پاهای بزرگ، فقدان هاشور دوطرفه و انحنا در پره‌های انتهایی بال و دم) است (تصویر ۲۴). افزون بر این، آرایه تزئینی نقش گوزن شاخدار بشقاب مورد بحث در قیاس و انطباق با سایر نمونه گوزن‌های مشابه ساسانی به‌ویژه قطعه‌ای از گچبری چهارگوش به‌دست آمده از بنای شماره ۱ کیش و بشقاب به‌دست آمده از آناتولیا موجود در موزه بریتانیا (به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین نقوش گوزن شاخدار که بواسطه ابعاد و دقت اجرا مرجع مناسبی برای انطباق است) بازنمایی متفاوتی را به‌لحاظ ویژگی‌ها و اجزای صورت و بدن (چشم درشت، ابرو، فرم شاخ، پوشش بدن و فرم گوش) نشان می‌دهد که مؤید عدم تناسب با سبک هنر ساسانی است (تصویر ۲۵). وجوه افتراق ذکر شده می‌تواند تعلق و انتساب این بشقاب (جام لب تخت) به دوره ساسانی را دشوار سازد.

تصویر ۲۴: (الف) : طرح نقش عقاب با بال‌های گشوده منقوش بر سطح داخلی بشقاب سیمین زراندود موزه هگمتانه (نگارنده)، (ب) : طرح نقش عقاب در گچبری حاجی آباد (نگارنده)، (ج) : طرح نقش عقاب گلدان مکشوفه از مازندران (نگارنده)

تصویر ۲۵: (الف) : طرح نقش گوزن شاخدار منقوش بر سطح داخلی بشقاب سیمین زراندود موزه هگمتانه (نگارنده)، (ب) : طرح نقش گوزن شاخدار گچبری به دست آمده از بنای شماره ۱ کیش (نگارنده)، (ج) : طرح نقش گوزن شاخدار بشقاب به دست آمده از آناتولیا (نگارنده)

نتیجه گیری

یکی از ظریف‌ترین مصنوعات هنرمندان قلمرو ساسانی، ظروف فلزی به‌ویژه بشقاب‌ها است. این ظروف با تصاویر منقوش گوناگون به‌عنوان یکی از داده‌های مهم باستان‌شناسی در گستره جغرافیایی وسیع در امپراتوری ساسانی از طریق کاوش‌های علمی یا غیر علمی (توقیفی، اتفاقی، استرداد و اهدایی) از زیباترین و تحسین برانگیزترین آثار به جامانده از این دوره‌اند و به همین سبب توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب نموده‌اند. در این رابطه، نمونه‌های به‌دست آمده از طریق کاوش‌های غیر علمی هم‌چون بشقاب سیمین زراندود نگهداری شده در موزه هگمتانه (دستیابی به شیوه توقیفی) فاقد هر گونه مدارک تاریخی بوده و محل کشف دقیق آن‌ها نامشخص است؛ از این رو تعیین اصالت و راستی آزمایی تاریخ گذاری آن‌ها امری ضروری و مهم است. در این رابطه مطالعات تطبیقی با رویکرد توصیفی-تحلیلی (گونه‌شناسی، ریخت‌شناسی و سبک‌شناسی) مهم‌ترین و مناسب‌ترین شیوه تعیین اصالت آثار تاریخی به‌شمار می‌آید. در این خصوص، در پاسخ به پرسش اول، نتایج مطالعات و بررسی‌های تطبیقی بشقاب سیمین زراندود مورد بحث با سایر نمونه‌های دوره ساسانی بیان‌گر آن بود که اثر فلزی مطالعه شده در این پژوهش به‌لحاظ گونه‌شناسی در زمره ظروف کاربردی و آیینی، ریخت‌شناسی همانند بشقاب‌های دوره ساسانی، تکنیک ساخت همانند سایر ظروف عصر ساسانی با استفاده از تکنیک چکش‌کاری و دوپوسته‌سازی ایجاد شده و تزیینات نیز به شیوه قلمزنی اجرا شده است. از طرفی، نتایج بررسی ویژگی‌های هنری نمونه مورد مطالعه با سایر نمونه‌های مشابه، بیان‌گر وجوه اشتراک بدین شرح است: به‌لحاظ گونه‌شناسی، ریخت‌شناسی، فن ساخت و نحوه اجرای تزیینات و آرایه‌های تزیینی (مدالیون مرکزی، عقاب با بال‌های گشوده و گوزن شاخدار). با این حال، نظر به این‌که نقش‌مایه عقاب و گوزن شاخدار شناسایی شده بر ظرف مورد بحث در سایر هنرهای ساسانی نیز مشاهده می‌شود، از این رو آرایه‌های تزیینی به‌سبب به‌کارگیری نقش‌مایه‌های یکسان در هنرهای گوناگون، وحدت و یکدستی نقوش در دوره ساسانی به‌عنوان ابزار مناسبی برای تشخیص اصالت‌سنجی بشقاب به‌کار گرفته شد. در این رابطه شکل و شیوه بازنمایی اجزا نقش واحد در قیاس و انطباق با آرایه‌های مشابه در هنرهای گوناگون دارای ایراداتی بدین شرح است: ۱. عدم تناسب یکسان نقش عقاب با بال‌های گشوده منقوش بر سطح داخلی بشقاب مورد بررسی با نمونه عقاب‌های به‌لحاظ ویژگی‌ها و اجزای بدن (پوشش فلسی، چشمان گرد، پاهای بزرگ، فقدان هاشور

دوطرفه و انحنا در پره‌های انتهایی بال و دم) و ۲. عدم تطابق در شیوه بازنمایی نقش گوزن شاخدار بشقاب مورد مطالعه در قیاس با سایر نمونه‌های مشابه از نظر ویژگی‌ها و اجزای صورت و بدن (چشم درشت، ابرو، فرم شاخ، پوشش بدن و فرم گوش). همچنین، به‌منظور پاسخ به پرسش دوم و با استناد به وجوه افتراق ذکر شده، می‌توان چنین اذعان داشت که ایرادات متعدد بر شکل و آرایه‌های تزئینی نمونه مورد بررسی، گواهی بر عدم اجرای تزئینات به سبک و تناسبات هنری ساسانی بوده و در نتیجه اصالت یا تعلق بشقاب سیمین زراندود موزه هگمتانه را به دوره ساسانی دشوار می‌نماید.

کتابنامه

۱. ابن‌عباسی، ادریس؛ مقتدائی، علی‌اصغر، ۱۳۹۲، *هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران*. مؤسسه انتشاراتی جمال هنر، تهران.
۲. احسانی، محمدتقی، (۱۳۸۲)، *هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران*، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
۳. اخوان اقدم، ندا، ۱۳۹۳، *تفسیر شمایل نگارانه صحنه‌های شکار در ظروف فلزی ساسانی، فصلنامه کیمیای هنر*، پیاپی ۳ (۱۲)، صفحات ۳۳-۵۰.
۴. پوپ، آرتور؛ اکرم، یلیس ۱۳۸۷، *سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز*، ترجمه‌ی سیروس پرهام، نشر مرکز، تهران.
۵. پوپ، آرتوراپهام، ۱۳۸۰، *شاهکارهای هنر ایران، با همکاری فیلیس اکرم و اریک شرودر*، اقتباس و نگارش و مترجم: پرویز خانلری، چاپ دوم، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
۶. خوشخو، ساناز، ۱۳۹۲، *سبک و تکنیک و کاربرد آلیاژ در ساخت اشیای فلزی دوره ساسانیان، پژوهش در تاریخ*، سال چهارم، شماره ۴، صفحات ۱۴۱-۱۶۹.
۷. دادور، ابوالقاسم، ۱۳۹۳، *نقوش و نمادهای گیاهی و حیوانی در سفالینه‌های دوران اسلامی ایران، فصلنامه‌ی علمی نگارینه هنر/اسلامی*، شماره ۴، صفحات ۱۹-۴۰.
۸. سرفراز، علی‌اکبر؛ فیروزمندی، بهمن، ۱۳۸۱، *ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی، عفاف*، تهران.
۹. سودآور، ابوالعلاء، ۱۳۸۳، *فره‌ی زدی در آیین پادشاهی ایران*، نشر میرک، تهران.
۱۰. شهبازی شیران، حبیب؛ معروفی‌اقدم، ستارنژاد؛ اسماعیل، سعید؛ طهماسبی، فریبرز، ۱۳۹۷، *مظاهر و کارکردهای آناهیتا، الهه زن در ایران باستان (مطالعه نقشمایه‌های ظروف زرین و سیمین ساسانی حاوی نقش این الهه)*، زن در فرهنگ و هنر، دوره ۱۰، شماره ۲، صفحات ۲۶۲-۲۳۷.
۱۱. صادقی‌پور فیروزآباد، ابوالفضل؛ میرعزیزی، سیدمحمود، ۱۳۹۷، *بررسی تحلیلی تاثیر مضامین و نقش‌مایه‌های فلزکاری ساسانی بر فلزکاری آل بویه، فصلنامه نگره*، دوره ۴، شماره ۵۰، صفحات ۳۷-۱۹.
۱۲. صداقت، نفیسه؛ حاتم، غلامعلی؛ میرفتاح، علی اصغر؛ شعبانی صمغ‌آبادی، رضا، ۱۳۹۹، *تحلیل و بررسی نقوش جانوری نمادین و اسطوره‌ای دوره ساسانی (با تاکید برنگارکندها، گچبری‌ها و مهرها)*. *مطالعات باستان‌شناسی*، شماره ۱۲ (۲)، صفحات ۱۶۵-۱۸۶.
۱۳. صفی‌پور، محدثه؛ ساریخانی، مجید، ۱۳۹۸، *بررسی، تحلیل نقوش و گونه‌شناسی فرم‌های ظروف نقره‌ای دوره ساسانی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهرکرد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۱۴. طاهری، صدرالدین؛ بایرام زاده، رضا، ۱۳۹۷، *بررسی ساختاری آثار گنجینه جیحون، مطالعات باستان‌شناسی*، شماره ۱۰ (۲)، ۱۷۱-۱۸۴.
۱۵. عابدینی‌عراقی، مهدی؛ مهاجری‌نژاد، عبدالرضا؛ مرتضایی، محمد، ۱۳۹۹، *بررسی سه ظرف سیمین نویافته ساسانی در مازندران، مطالعات باستان‌شناسی*، دوره ۱۲، شماره ۱، صفحات ۱۹۸-۱۷۹.
۱۶. قلی‌زاده، خسرو، ۱۳۹۲، *دانشنامه‌ی اساطیری جانوران و اصطلاحات وابسته*، کتاب پارسه، تهران.
۱۷. گانتر، سی؛ جت، پل، ۱۳۸۳، *فلزکاری ایران در دوران هخامنشی، اشکانی، ساسانی*، ترجمه: شهرام حیدرآبادیان، انتشارات گنجینه هنر، تهران.

۱۸. گریشمن، رومن، ۱۳۵۰، *هنر ایران در دوران پارتی و ساسانی*، ترجمه: بهرام فره‌وشی، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران.
۱۹. مصباح، بیتا؛ دادور، ابوالقاسم، ۱۳۹۸، تحلیل اسطوره شناختی مفاهیم مؤثر بر شکل و فرم ریتون‌های هخامنشی. *نشریه باغ نظر*. دوره ۱۶، شماره ۷۲، صفحات ۳۲-۲۱.
۲۰. مبینی، مهتاب؛ شافعی، آزاده، ۱۳۹۴، نقش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر ساسانی (با تأکید بر نقوش برجسته، فلزکاری و گچبری)، *جلوه هنر*، شماره ۱۴، صفحات ۶۵-۴۵.
۲۱. محسنی، زهرا؛ دادور، ابوالقاسم؛ میرفتاح، سید علی اصغر، ۱۳۹۷، تحلیل نقوش انسانی مرتبط با اسطوره‌های ایرانی بر روی آثار فلزی ساسانی، *فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهشنامه تاریخ*، سال سیزدهم، شماره ۵۲، صفحات ۱۵۲-۱۳۷.
۲۲. محمدی‌فر، یعقوب؛ امینی، فرهاد، ۱۳۹۴، *باستان‌شناسی و هنر ساسانی*، انتشارات شاپیکان، تهران.
۲۳. محمودی عالمی، علی؛ یوسف جمالی، محمدکریم؛ موسوی کوهپر، مهدی؛ جدیدی، ناصر، ۱۳۹۶، بررسی عناصر نمادین و اسطوره‌ای در هنر فلزکاری دوره‌ی ساسانی مکشوفه از مازندران، *فصلنامه تخصصی تاریخ*، دوره ۱۲، شماره ۴۴، صفحات ۱۲۶-۹۹.
۲۴. مرادی شیرازی، مریم؛ دادور، ابوالقاسم، ۱۳۹۱، بررسی نقوش حیوانی در فلزکاری ساسانی با تأکید بر ظروف، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء، دانشکده هنر.
۲۵. مرندی، نیلوفر؛ محمودی، فتانه، ۱۳۹۷، نمادشناسی مهرهای ساسانی، *جلوه هنر*، دوره جدید سال ۱۰، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۹، صفحات ۷۸-۶۷.
۲۶. ملی، مژده، ۱۳۹۸، بررسی و تحلیل زیبایی شناسی هنر فلزکاری دوره ساسانی، *نشریه پژوهش در هنر و علوم انسانی*، سال چهارم، شماره ۴، دوره ۱۸، صفحات ۴۸-۴۱.
۲۷. موسوی، بی‌بی زهرا؛ آیت اللهی، حبیب الله، ۱۳۹۰، بررسی نقوش منسوجات در دوران هخامنشی، اشکانی و ساسانی، *فصلنامه علمی- پژوهشی نگره*، سال ششم، شماره ۱۷، صفحات ۵۷-۴۶.
۲۸. واندنبرگ، لویی، ۱۳۴۸، *باستان‌شناسی ایران باستان*، ترجمه: عیسی بهنام، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۲۹. وثوق بابایی، الهام؛ مهرآفرین، رضا، ۱۳۹۴، بررسی و تحلیل نقش شکار در دوره‌ی ساسانی، *فصلنامه علمی- پژوهشی نگره*، شماره ۳۵، صفحات ۴۷-۳۲.
۳۰. یسن‌زاده، حمیده؛ موسوی کوهپر، سید مهدی؛ افهمی، رضا، ۱۳۹۲، مطالعه و بررسی اصول ترکیب‌بندی در بشقاب‌های شکار ساسانی، *نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی*، دوره ۱۸، شماره ۱، صفحات ۱۴-۱.
31. Bashiri, Iraj, 1998, *The Art Sassanian Iran*.
32. Gunter, A. C., & Jett, P. 1992, *Ancient Iranian Metalwork in the Arthur M. Sackler Gallery and the Freer Gallery of Art*.
33. Harper. Prudence, O. 2008, *Thrones and Enthronement Scenes in Sasanian Art*, British Institute of Persian Studies, pp: 49-64.
34. Harper. Prudence O, Meyers. Pieter, 1981, *Silver Vessels of the Sasanian Period. Vol 1. Royal imagery*, New York: metropolititan museum of art and Princeton university press.
35. Harper, prudenceo ,1974, "*Sasanian Medallion Bowls with Human Busts*," in *Studies in Honor of George C. Miles*, ed. D. Kouymjian, Beirut. pp 61-82.